

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 MÁJUS

II. ÉVF. 5. SZÁM

A szerb nacionalizmus kialakulása és a magyarországi szerbség

A SZERB NEMZET újkori történetének messzeható következményeinél fogva egyik legjelentősebb eseménye az a nagyarányú vándorlás volt, amelynek kapcsán 1690-ben Csernovics Arzén szerb pátriárcha mintegy 150—200 ezer főnyi néppel a császári hadakat a Balkánról visszaszorító törökök elől menekülve átlépte a Dunát és Magyarországra költözött. Utolsó nagy hulláma volt ez annak a Balkánról hazánkba irányuló népvándorlásnak, amely a török hódítások következtében a XIV. század vége óta szakadatlanul tartott és amely a középkorban még tulnyomóan magyartöbbségű Délvidék népi arculatát teljesen megváltoztatta. Ez az utolsó nagyméretű átvándorlás nemcsak azért volt rendkívül jelentős, mert általa a régi magyarországi szerb telepek friss népelemmel erősödtek, hanem főképp azért, mert ezáltal a szerb egyház súlypontja Magyarországra (illetőleg társországába) tevődött át s ez a magyarországi szerbség politikai fejlődésére beláthatatlan következményekkel járt.

A nyugati kereszténység kötelékébe tartozó és nyugati eszmékben felnőtt egyének alig van fogalma arról, hogy a keleti kereszténység, főképp pedig a bizánci szláv orthodoxia milyen hatalmas szerepet játszott a kötelékébe tartozó népek politikai fejlődésében. Az egyház keleten minden népnek külön nemzeti egyházává fejlődött, amely a leghűségesebben támogatta a vele kapcsolatos államhatalmat, s ha az államhatalom felbomlott, mint a szerbek esetében is, akkor a nemzeti egyház szervezete legalább részben helyettesíteni tudta az államot. A szerbségnél a török időkben az ipeki pátriarchátus fejlődött ilyen egyházi alapon kormányzott hűbéres állammá, amelynek autonómiáját részint a bizánci örökségképen megmaradt jogszokások, részint újabb szultáni rendelkezések szabályozták. Így a szerb egyház nemcsak az egy hiten levők összefogását jelentette, hanem egyúttal olyan nemzeti és politikai szervezetet is, amely a szerbségben az összetartozás érzését és a hivatástudatot állandóan ébren tudta tartani. Amikor tehát a pátriárcha átköltözött, vele tulajdonképpen egy idegen államiság eszméje is áttevődött Magyarország talajára. I. Lipót privilégiumai a szerb egyház számára

szinte szószerint ugyanazokat az engedményeket biztosították, mint amelyeket a török alatt élvezett, ezáltal az újkori szerb nacionalizmus kialakításában az egyik legfontosabb tényező Magyarországon biztos talajra talált, s a szabad vallásgyakorlat elnyerésén kívül nemzetpolitikai tevékenysége számára is szabadságot kapott.

A karlócai metropolitát a szerbek maguk választották püspökeik közül, a kormányzat még azt sem tudta velük szemben elérni, hogy három jelöltet válasszanak, akik közül az uralkodó nevezné ki a metropolitát. A püspököket a metropolita jelölte ki és szentelte fel a kormányzat minden befolyása nélkül. Az egyházi személyzet fölött a metropolita kezében volt az igazságszolgáltatás minden joga. Az elhalt püspökök vagyona a metropolitát illette, ugyancsak reá szállt a rokonság és végrendelkezés nélkül elhalt rációk hagyatéka is. Az egyházi személyzet fel volt mentve mindenféle adó és beszállásolás terhe alól, az egész szerbség pedig az egyébként a katolikus klérust megillető tizedet saját papsága eltartására fordíthatta. A szerb egyház mindezeket a jogokat féltékenyen őrizte s amikor csak alkalom adódott rá, ha pl. a dinasztia szorult helyzetében a szerb katonai erőre különösen rá volt utalva, a régi privilégiumokhoz igyekezett újabb engedményeket nyerni. A szerbeknek tehát tisztán vallási és egyházi alapon sikerült a maguk számára bizonyos különállást biztosítaniok.

Ha a néptöredék és nemzetiség között az a különbség, hogy a nemzetiségnek már határozott, öntudatos politikai kívánságai vannak, akkor a magyarországi szerbség már a XVIII. században nemzetiséget alkotott, csak hogy politikai kívánságai egyelőre vallási és egyházi köntösben jelentkeztek. Mert aligha lehet politikamentesnek nevezni azt az elvet, amelyet pl. I. Lipót 1691-es diplomája mond ki a szerbekre vonatkozóan, t. i. hogy mind vallási, mind világi tekintetben egyházuk fejtől függenek. Úgyszintén alig lehetne tisztán egyházi természetűnek nevezni azt a szerb kiváltságot, hogy az egyházfőt a papi, katonai és polgári rend (később a nemesség is) közösen választotta. Ezekről a félig egyházi, félig politikai természetű jogoktól csak egy lépés kellett, hogy a szerbek már a XVIII. század folyamán Magyarországon autonóm területnek az úgynevezett vajdaságnak kijelölését követeljék a maguk számára. A szerb egyházi autonómia tehát a politikai aspirációk elindítója volt. A magyarországi szerb egyház fontossága különösen akkor tűnt ki, amikor az ipeki pátriárchátust a szultán megszüntette (1766) és a szerb egyházat a konstantinápolyi pátriárcha joghatósága alá rendelte. A török birodalomban élő szerbek egyházi vezetése ezáltal teljesen a görög felsőpapság kezébe került, amely anyagi érdekein kívül semmiféle közösséget sem érzett a szerb néppel. A magyarországi szerb egyház önállósága ezzel szemben továbbra is fennállt, a főpapság a szerbek soraiból került ki, az egyházi vezetés tehát továbbra is nemzeti szellemű maradt, így a karlócai metropolita teljesen átvette az ipeki pátriárchátus örökségét, tehát őrzője maradt a szerb közösségtudatnak és letéteményese a politikai aspirációknak.

A nemzeti öntudatnak ezen a vallási-egyházi fokán a magyarországi szerbség szerepe főleg azért volt jelentős, mert biztosítani

tudta a nacionalizmus kialakulásában a legfőbb tényezőnek, a nemzeti egyháznak megszakítatlan működését. De még fontosabb szerepet vitt a hazai szerbség a szerb nacionalizmus kialakulásának további folyamán. Ismeretes, hogy a szerb nép a 18. század végi felszabadító háborúk idején a nyugati népekhez, vagy akár a magyarsághoz is viszonyítva, rendkívül alacsony kultúrfokon állt. Egykorú forrásokból tudjuk, hogy az örökös vándorlások miatt a nomadizáló állattenyésztő s némi ipart és kereskedelmet űző népek módjára sátrakban, vagy fonásból készült és sárral tapasztott, legnagyobbreszt pedig földbevéajt kunyhókban lakott. Magasabbrendű szellemi kultúráról ilyen körülmények között természetesen szó sem lehetett. Amikor azonban a török visszaszorult Magyarország területéről, a karlócai (1699), majd a pozsareváci (1718) békékben megvont határok értelmében a szerbségnek jelentékeny része Magyarországon maradt és európai viszonyok között élhetett tovább. Ez a nemzet-rész idők folyamán kénytelen volt alkalmazkodni műveltebb környezetéhez, s így egy évszázad alatt (a XVIII. század folyamán) kultúrában messze megelőzte a török uralom alatt maradt nemzetrészt. Ezt a kulturális átalakulást a Délvidéki Szemle hasábjain nemrég bővebben igyekeztem megrajzolni s azért itt csak azt a ténytet emelem ki, hogy a szerb népből a 18. század végéig csakis Magyarországon talaján tudott felemelkedni olyan műveltebb polgári réteg, amely alkalmassá lett a nemzeti öntudatot átformáló nagy nyugati eszmeáramlatoknak t. i. a felvilágosodásnak és romantikának befogadására és az egész nemzet felé való közvetítésére. Más szóval a hazai szerbség lett az egész szerb nemzet szellemi vezére és mai értelemben vett nemzeti öntudatának kialakítója. Így érthető, hogy a XVIII. és XIX. század fordulóján éppen a magyarországi szerb polgári társadalomból emelkedik ki az az író, aki a nyugati eszmet elcsőnek elsőknek közvetítette a szerbség felé, *Obradović Doszitej*.

A magyar Bessenyei Györgyhöz hasonlóan, *Obradović* típusa annak a 18. századi írónak, aki egy kis népi közösségből kiemelkedve érintkezésbe kerül nyugattal s friss kulturális élményeiből meg olvasmányaiból leszűrődő nyugat-szemléletét a hazai viszonyokkal összehasonlítva rádöbben népe elmaradottságára. Az elmaradottság láttán felébred benne az írói hivatásérzet, a leküzdhetetlen vágy, hogy mindazt a szellemi és erkölcsi értéket, amit nyugaton utánzásra méltónak ítél, népével is megismertesse. A kis nemzeteknél általában ez a felismerés volt az elindítója a XVIII. század végén hatalmas lendülettel meginduló irodalmi munkának, amelynek célja az értelem megvilágosítása, az erkölcsök nemesítése, balítéletek leküzdése, a hasznos ismeretek közlése, általánosságban tehát a nép kulturális fokának emelése, az embernek emberebbé nevelése volt. *Obradović* irodalmi működése is ebben az eszme körben mozog, de nála ebből a felvilágosult, racionális írói programból egyúttal nemzeti szempontból is rendkívül fontos elvek adódtak. Elsősorban is a szerb népnyelv bevezetése az irodalomba. *Obradović* koráig a szerbek azt az egyházi szláv irodalmi nyelvet használták, amely még a IX. században Cyrill és Metod térítőmunkássága folytán keletkezett s amely idők folyamán orosz és szerb népnyelvi

hatások alatt az úgynevezett szlaveno-szerb keveréknyelvvé alakult. Amíg e nyelvnek csak az egyházi szükségleteket kellett kielégítenie, ez nagyjából meg is felelt, mert a papság általában értette. Amikor azonban már a felvilágosodás nemzetnevelő programját kellett megvalósítani, ez a nyelv alkalmatlan közvetítő eszköznek bizonyult, mert mint maga Obradović a szerb nép között vándorolva tapasztalta, tízezer ember közül egy is alig értette. Mivel ezt a nyelvet nem lehetett mindenkinek megtanulnia, Obradović teljesen öntudatosan a nép nyelvén igyekezett írni. Ezzel elsőnek szakított a szerb nemzetszemlélet régi vallási-egyházi tradícióival s ha egyelőre csak irodalmi síkon is, a szerb nép vezetésében szerepet kért a nyugati műveltségén felnőtt világi elem számára is.

A másik, talán még fontosabb elv, amely Obradović irodalmi munkásságát irányítja, a legkülönbözőbb tájakon politikai széttagoltságban élő szerbség összetartozásának gondolata. Amint maga mondja, írásaiban azokhoz szól, akik az általa használt nyelvet beszélik. A „Józan ész tanácsai“ című munkája elé szánt előfizetési felhívásban 1783-ban kifejti a szerb nemzetről vallott felfogását. „Ki nem tudja — úgymond — hogy Montenegró, Dalmácia, Hercegovina, Bosznia, Szerbia, Horvátország, Szlavónia, Szerémség, Bácska és Bánát lakói (a kaj-horvátok és oláhok kivételével) ugyanazon nyelvet beszélnek? Amikor e népekről beszélek, akik ezekben az országokban vagy tartományokban laknak, egyformán értem rajtuk a görög és latin egyház követőit, nem zárva ki magukat a boszniai és hercegovinai törököket (= mohamedánokat) sem, minthogy a vallást és hitet meg lehet változtatni, a fajtát és nyelvet sohasem. A boszniai és hercegovinai törököt a vallása szerint nevezik töröknek, de nemeztisége és nyelve szerint, amik ősapáik voltak, azok lesznek utolsó unokáik is: bosnyákok és hercegovácok, amíg Isteri fenntartja ezt a világot. Ők törököknek nevezik magukat, amíg a törökök uralkodnak azon az országon, de mihelyt a törökök visszatérnek hazájukba, ahonnan jöttek, a bosnyákok megmaradnak bosnyákoknak és azok lesznek, amik őseik is voltak. Én tehát az egész szerb nemzet számára fogom lefordítani a kiváló és igen bölcs emberek gondolatait és tanácsait, azt óhajtván, hogy mindenkinek haszna legyen belőle. Az én könyvem tehát mindenkire fog szólni, aki érti a mi nyelvünket és aki tiszta és igaz szívvel óhajtja értelmét megvilágosítani és erkölceit megjavítani. Legkevesebb sem fogom nézni, hogy ki milyen valláson és hiten van, ezt nem is nézik a mai felvilágosodott korban.“ Obradović e szavai 1783-ban a szerb nemzeti öntudat fejlődésében új korszak kezdetét jelentik. Mivel a vallást már nem tartja nemzeti szempontból megkülönböztető kritériumnak, a szerb eszmét ezáltal túl viszi az orthodoxia határán. Ezen a ponton tehát szakít azzal a klasszikus szerb nemzetszemlélettel, amelynek eddig az egyház volt a letéteményese.

A magyarországi Obradović a szerbség körében tehát az első, aki a régi vallási-egyházi nemzetszemlélet helyébe az új, a nyugati eszméken alapuló nyelvi és kulturális nemzeti egység fogalmát állítja. Az ő munkássága nyomán ezek az eszmék először a magyarországi szerbségben váltak tudatossá s így alakult ki az úgyneve-

zett nagyszerb eszme, amelynek végső megfogalmazását mintegy félszázaddal később a szerb nemzeti öntudat klasszikus tanítója Karadžić Vuk adta. Karadžić nem származott Magyarországról, de eszméi magvát részint az itteni szerbségtől, részint még nyugatabbról, a német romantikusoktól kölcsönözte. Az Obradović-féle nemzetszemléletet továbbfejlesztve Karadžić azt tanította, hogy a Balkánon és a vele szomszédos középeurópai területeken tulajdonképpen csak egy szláv nemzet él: a szerb. A többi népek csak kiágazásai vagy különböző törzsei ennek a nagy szerb nemzetnek s ezért ha a helyi elnevezéseken (mint pl. bosnyák, dalmát, horvát stb.) felül-emelkedve igazi nemzeti nevükön akarják magukat nevezni, kénytelenek a szerb nevet használni. El kell jönni tehát annak az időnek, amikor ezek a népek valamennyien a nagy szerb nemzetben fognak egyesülni.

A modern szerb nemzetieszme és hivatástudat kezdetei tehát a magyarországi szerbség körében a XVIII. század utolsó évtizedeiben fejlődtek ki és innen terjedtek szét. A XIX. század első évtizedeiben Szerbiában olyan események játszódtak le, amelyek az egész nemzet történetének új irányt szabtak. Ez volt az 1804-ben megindított törökellenes felkelés. Az a kérdés, hogy a magyarországi öntudatosult szerbség milyen magatartást tanúsított ezekkel az eseményekkel szemben. Az 1788—1791-ig lezajlott osztrák-török háború óta Szerbia állandó forrongások színhelye volt. A központi török kormányzat meggyengülése következtében a szélső provinciákban, mint a belgrádi pasalikban is a janicsárok garázdálkodása elviselhetetlenné vált, ami szinte állandó fegyveres védekezésre kényszerítette a szerb lakosságot. Csak alkalmas vezérre volt szükség, hogy egy általános felkelés megindulhasson. Obradović ezt az alkalmas vezért a magyarországi szerb nemesúrbán, a későbbi nagynevű mecénásban, Tököly Szávában látta. Már 1802-ben tárgyalt vele s érdekében Szerbiában is járt a helyzet kikémlelésére. Tököly már el is készítette és ki is nyomatta Szerbia térképét, hogy a felkelők el tudjanak igazodni: „Nekem egyre az járt az eszemben, — írja önéletrajzában — hogy a szerb nemzetet hogyan helyezzem a szabadság állapotába.“ Közben azonban váratlanul elhunytak azok az egyének, akik hivatva lettek volna közte és a felkelők között szorosabb kapcsolatot létrehozni, így Tököly Száva fővezérségéből nem lett semmi, a felkelés 1804-ben Karagyorgye vezérlete alatt indult meg.

Karagyorgye mozgalma minden nemzeti jelleg nélkül részben vallási, főképp azonban szociális okból indult, s nem is volt más célja, mint az embertelen janicsárok uralmának megtörése, ami teljesen megfelelt a porta intencióinak. A felkelők nem is szüntek meg az államhatalom iránti lojalitásukat hangoztatni. Akik a felkelésben kezdettől fogva ennél többet láttak s akik azt nemzeti irányba terelték, azok ismét a magyarországi szerbek voltak. Obradović már 1804-ben költeménnyel üdvözölte a feltámadó Szerbiát, amelyre a testvérföldek, Bosznia, Hercegovina és Montenegró reménykedve néznek és a vállalkozásához csak jót tudnak kívánni. De fennmaradt a felkelés első éveiből két rendkívül érdekes történeti dokumentum is, amelyek azt bizonyítják, hogy a magyarországi szerbek

már ekkor felismerték a szerb kérdés európai jelentőségét. Az egyik *Stratimirović István* karlócai metropolitának 1804-ben az orosz cár-hoz intézett emlékirata Szerbia önállósításának ügyében, a másik *Tököly Szávának* 1805-ben Ferenc császár és király számára összeállított memoranduma ugyancsak Szerbia ügyében. Sztratimirović azt ajánlja az orosz uralkodónak, hogy keressen magának természetes szövetségest, s alkalmasabbat a szerb népnél nem találhat, minthogy hit és nyelv tekintetében az oroszral azonos s nincs is a földön nép, amely oly sok szeretettel, annyi vonzódással viseltetnék az oroszok és az orosz birodalom iránt mint a szerb. Ezért a szerb népnek legalább egy részét fel kellene szabadítani a török alól oly módon, hogy Szerbia maradjon ugyan adófizető viszonyban a portával, de egyébként legyen független s orosz védnökség alatt állva uralkodóul egy orosz nagyherceget kapjon, aki elég erős orosz sereget is hozhatna magával az országba. Ha az orosz uralkodócsaládból senki sem vállalná az új állam fejedelemségét, akkor egy protestáns herceget kellene megválasztani, aki kötelezné magát, hogy utódai felveszik a görögkeleti vallást. Az így létrejövő állam hatalmas védőfalat képezhetne a többi európai államoknak a bolgár és thrák tartományokra irányuló törekvései ellen s egyszersmind biztosítékot nyújtana Oroszországnak ezen oldalról tervei kivitelében. Az új államnak némi kárpótlás ellenében Ausztria átengedhetné a kattarói területet a tenger mellékel és a Szerémséget. „Egy új szláv állam megalapításának eszméje — mondja memoranduma végén Stratimirović — oly élenken lebeg szívem és lelkem előtt, oly hasznosnak mutatkozik az orosz cári házra, oly dicsőnek az összes szlávokra, hogy létesítésére sem fáradságot, sem költséget nem lehet kimélni.

Ez a szerb főpaptól eredő emlékirat a szerb kérdést teljesen az orthodoxia szemszögéből nézi s ezért csak orosz vagy orthodox vezetés alatt tudja elképzelni az életrehivandó Szerbiát. De mit mond ezzel szemben egy másik? Amint Stratimirović Oroszország hasznát hangoztatva igyekezett a cár jóindulatát megnyerni, *Tököly Száva* Ausztria boldogulását állítja előtérbe és szinte csak mellékesen említi a szerb ügyet. Szerinte Franciaország csak a német birodalom rovására tud terjeszkedni s ezt a hódítást a kontinensen csak Porosz- és Oroszország tudja megakadályozni, de e két ország is fenyegeti Ausztriát. Oroszország Nagy Péter óta sikeres pánszláv politikát folytat, amelynek végső célja az, hogy egy hatalmas szláv birodalmat hozzon létre a balti tengertől az Adriáig. Oroszországot ebben két állandó tényező, t. i. a nyelv és a vallás segíti. Poroszország nagyhatalmi rangra törekszik, vele tehát nem lehet kombinációt kezdeni. Ausztria megerősödésének egyetlen lehetősége, ha Európában, de különösen Németországban a nemzeti eszmét minél jobban terjeszti, ez ugyanis arra vezet, hogy a francia birodalom szét hullik nemzeti államokra, kiválnak belőle Spanyolország, Olaszország és a német részek. Ahogy az orosz uralkodó „minden oroszok cárjának“ nevezi magát, úgy kellene I. Ferencnek „minden németek császárává“ lennie. Ausztriának ebben az irányban különösen a sajtó útján hangulatot kellene ébresztenie, az eljövendő háború jel-

szava pedig „a német nemzet és az európai béke megmentése“ kell hogy legyen. Minthogy ezt a tervet főképp Poroszország és Franciaország fogják ellenezni, megegyezést kell kötni Oroszországgal s odaigérni neki Lengyelország porosz részét, esetleg Galiciát is. Mindenek előtt pedig hadsereget kell szervezni s ezzel Franciaországot megtámadni. Ha sikerült a francia birodalmat nemzeti államokra szétdarabolni, Ausztriának orosz részről is be kell biztosítania magát. A közelkeleti orosz hódító tervek megakadályozására legalkalmasabbnak látszik egy kisebbfajta, de erős állam életre hívása s éppen a Szerbiában kitört fölkelés kilátást nyújt a „szerb vagy illír királyság“ megalapítására. Ennek a Szerbiának Ausztria eladná Cattarót és egész Dalmáciát, valamint segítségére lenne, hogy egyesüljön Boszniával, meg Albániával és hogy átterjeszkedhessen Bulgáriára is. Így Oroszország útja el lenne vágva, hogy Görögországra kiterjessze hatalmát. Így képzelte Szerbia feltámasztását a teljesen a Habsburg birodalmi gondolatba magát beleélő magyarországi szerb nemes. A két memorandum látszólag homlokegyenest ellenkezik egymással, a valóságban mindegyik ugyanazt akarja, a szerb nemzet politikai önállóságát. Mindaz, amit ezen kívül tartalmaznak, csak mellékes sallang, az uralkodók jóindulatára spekuláló körítés. A szerb kérdésben tökéletesen megegyeznek, a javasolt államterületre vonatkozóan pedig szinte szószerint.

Ha ezeknek a memorandumoknak és hasonló kezdeményezéseknek pillanatnyilag kézzelfogható politikai eredményük nem is volt, jelentőségüket nem lehet becsülni. Nem történelmi kuriózumok. Az Obradovićok, Tökölyek, Stratimirovićok és a fölkelés alatt Karagyorgye Szerbiájába átment névtelen magyarországi szerbek százaai töltik meg a helyijellegű szociális mozgalmat magasabb eszmei tartalommal. Ők teszik lassanként tudatosá a szerbségben, hogy nem pusztán a garázdálkodó janicsárok ellen folytat bosszú hadjáratot, hanem nemzeti szabadságharcát vivja.

A sikertelenségbe fulladt első fölkelés után *Obrenović Miloš* 1815-ben új mozgalmat indított, aminek eredményeképp megalakult a kis szerb fejedelemség. Ez a század 40-es éveiben már annyira megerősödött, hogy expanzív politikát tudott folytatni, s ekkor a magyarországi szerbségben kiérlelt nagyszerb ideológia lett a fejedelemség politikai aspirációinak eszmei alapja. A nagyszerb politikai aspirációk rendszerét a fejedelemség belügyi főnöke, Garašanin II. lés dolgozta ki 1844-ben s az ő tervezete lényegileg alig különbözik a Tököly és Stratimirović-féle memorandumoktól. Ő is a török birodalom romjain akarta megvalósítani a nagyszerb államot, amely Szerbián kívül elsősorban Boszniát, Hercegovinát és Montenegrót foglalta volna magába, de reményt táplált a Szerémség, Bácska és Bánság lakosságának megnyerésére is. Garašanin legfeljebb gyakorlatibb módon gondolta ezeknek a terveknek megvalósítását.

Amíg így a XIX. század első felében a szerb nacionalizmusnak Magyarországról kiindult eszméi lassanként a belgrádi politika alaptevézőjévé váltak, a magyarországi szerbség ezalatt főleg kulturális téren, elsősorban magyar mintára fejlesztette tovább a nemzeti öntudatosodást. Már a XVIII. század kilencvenes éveiben elkészült

a minden nemzeti öntudat szellemi fegyvertárának legfőbb kelléke, az összefoglaló nemzeti történelem *Rajić János* archimandrita fel-
dolgozásában. Egymás után jöttek létre a kizárólag a szerb kultu-
rális emelkedését szolgáló tanintézetek, mint a karlócai gimnázium.
(1791) és pravoszláv papnevelő intézet (1794), a szentendrei szerb
tanítóképző (1813), amelyet később Zomborba helyeztek át, az új-
vidéki szerb gimnázium (1818). A magyar akadémiaalapítás mintá-
jára megalakult Pesten a nagyjelentőségű szerb kulturális intéz-
mény, a *Matica Srpska* (1826). S ami a legfontosabb, Magyarorszá-
gon alakult ki az új, az európai értelemben vett szerb irodalom s
vele együtt a színjátszás, ami által a nemzeti öntudat a szélesebb
rétegek felé is utat talált.

Politikai szempontból az egyházi autonómia a hazai szerbek
számára továbbra is olyan jogokat biztosított, amelyekkel akkor
még egy nemzetiségünk sem rendelkezett, s amelyek az egyébként
szerbbarát bécsi kormányköröket is gyakran gondolkodóba ejtették.
A XVIII. században folytatott monoton viták és harcok a szerb egy-
házi és nemzeti különállás körül teljesen kiérlelték az úgynevezett
vajdaság eszméjét, amelyet a szerbek a magyar államtestből szá-
mukra kiharósítandó, önálló adminisztrációval rendelkező koronatar-
tományban szerettek volna megvalósítva látni. Ez a messzemenő po-
litikai aspiráció természetesen a magyarság heves ellenkezésével ta-
lálkozott, sőt még a szerbség körében sem talált egyöntetű helyes-
lésre. Ismeretes, hogy 1790-ben a temesvári szerb kongresszuson
mondott beszédében Tököly Száva azt tanácsolta, hogy ne követel-
jék a szerbek a különálló vajdaságot, mert ezt úgysem tudják a ma-
gyaroktól elérni, hanem a magyar törvények szellemével nem el-
lenkező privilégiumok becikkelyezését igyekezzenek megkapni a
magyar országgyűléstől. Az 1790/91. évi magyar országgyűlés hatá-
rozata értelmében az addig csak az uralkodó kegyétől függő szerbek
Magyarországnak teljesjogú honpolgárai lettek ugyan, a politikai
különállás gondolata ennek ellenére tovább élt náluk és csak al-
kalom kellett hozzá, hogy elemi erővel felszínre törhessen. Amikor
a magyarság a múlt század reformországgyűlésein nemzeti állama
fokozatos megvalósításán fáradozott, ez a törekvés az összes nem-
zetiségek közül a szerbeknél talált a leghevesebb ellenzésre. Ami-
kor pedig a bécsi udvar és a magyarság szembefordulása 1848—49-
ben nyílt harccá fejlődött, a délvidéki szerbség a magyarság ellen
fordult. Ennek a szerb fölkelésnek részletei a magyar szabadságharc
történetéből eléggé ismertek, úgy hogy itt csak néhány eszmei mo-
mentum kiemelésére szorítkozom. A szerb mozgalmat a vezetők úgy
igyekeztek feltüntetni, mint amelyet tisztán a dinasztia iránti loja-
litásból, a meggingott Habsburg-trón támogatására indítottak meg.
Ezzel szemben az 1848. május 13—15-iki karlócai határozatok, ame-
lyekkel a szerbek életrehívták a pátriarchátust, meg akarták valósí-
tani a vajdaságot s megválasztották vajdájukat, lényegében állam-
bontók voltak, amint azt báró Piret bánügyi főhadparancsnok két je-
lentésében is hangsúlyozta. Ő már jókor észrevette, hogy a dinasz-
tiahűség leple alatt, az osztrák zászlók árnyékában veszedelmes po-
litikai játék folyt.

A felkelő szerbek megsegítésére *Knićanin* vajda vezérlete alatt a fejedelemségből átküldött segédcsapatok hadakozása pedig semmi összefüggésben sem volt a Habsburg dinasztia érdekeinek védelmével, hanem kizárólag a felállítandó vajdaság célját szolgálta és Garašanin Szerbia belügyi főnöke egész határozottan lebeszélte a császárnál tisztelegni akaró *Knićanin*t erről a szándékaról. Egész leplezetlenül megírja a vajdához intézett levelében: „Sohasem voltam azon a véleményen, hogy mi úgy tűnjünk föl, mintha a császárt támogattuk volna“, mert Szerbia részéről *Knićanin* átküldése „kizárólag a vajdaság szerb népének érdekében történt“.

S hogy a sokat emlegetett vajdaság életrehívását miért tartotta olyan fontosnak a szerbség, erre eléggé rávilágít az a tény, hogy a felkelők a vajdai méltóságot Szerbia akkori fejedelmének, *Karagyorgyevics Sándornak* akarták felajánlani. Ha ez a terv akkor megvalósul, mi sem lett volna könnyebb, mint a perszonális unió alapján Délmagyarországot a szerb fejedelemséghez csatolni.

A 48-as mozgalmak a szerb nacionalizmust és egyben a magyarországi szerb kérdést már teljesen kiérett állapotban mutatják. Régebbi évtizedek eszmei vívmányai ekkor már mint a napi politika mozgató erői szerepelnek s a szerb fejedelemségben mint terjeszkedési, az egész szerbséget politikai egységbe összefogni akaró vágy, a magyarországi szerbeknél pedig mint elszakadási törekvés jelentkeznek. A magyarságnak valóságos sorstragédiája, hogy az ellenes eszmei erők a magyar kultúrtalajon nevelkedtek nagygyá.

HADROVICS LÁSZLÓ

Irodalom: A szerbek XVIII. századi történetére v. ö. *J. H. Schwicker: Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest. 1880.* — *Obradović* műveinek teljes kiadása: *Dela Dositeja Obradovića. Beograd, 1911.* — *Tököly Száva* memorandumát részletesen ismerteti *D. J. Popović: Problemi Vojvodine. I. Beograd, 1925. 85—105. l.*; a *Stratimirović-félt* bő kivonatban közli *Kállay Benjamin: A szerbek története I. Budapest, 1877. 464—7. l.* — *Garašanin* tervzetét és a 48-as magyarországi szerb mozgalmakra vonatkozó teljes forrásanyagot közli *Thim József* hatalmas munkájában: *A magyarországi 1848—49-iki szerb fölkelés története. Budapest, I, 1940; II, 1930; III, 1935.*